
MÉRLEGEN

Egy költő „pártoló énekei”

Váci Mihály: Értelmes terhek alatt

Váci Mihály most karácsonykor töltötte volna be hatvanadik életévét. Még csak a hatvanadikat, de már tizennégy éve nincs közöttünk.

Ez idő alatt veszteségünk megkettőződött. Azt is tapasztalnunk kellett, hogy művei sincsenek jelen érdemük szerint, még a szűkebb irodalmi élet érték-börzsjén sem – leginkább azon nem! – s lassan már az amatőr előadói reper-toárból is kikopnak versei, vagy nem megfelelő hangsúlyokkal szerepel élet-műve. Mindezt súlyosbította bizonyos kritikai ítélkezések divatja, amelyek jó-formán egész irodalmunkból szerették volna kiiktatni mindazt, amit Váci köl-tészete jelent és képvisel. A tét nagyobb volt, mint egyetlen életmű helyes ér-telmezése. Ha visszalapozunk a mögöttünk hagyott időszak vitáira, figyelmet keltő tanulmányaira, avagy a szalmacséplő recenziók tömegére, tanulságpárla-tunk megadja az általánosítás ilyenfajta lehetőségét. Ujraolvasva például a *Kritika* (1975) tanulmányait és az *Élet és Irodalom* (1979) szenvedélyes vi-táját Váci Mihály költészetéről, mindkettő megbízható értékelését csak az előbb jelzett tágabb keretben végezhetjük el. Kérdés persze, hogy nem szít-juk-e fel az indulatok parázsát. Mert nem gondolhatjuk, hogy már valaminek a végén vagyunk. Még akkor sem, ha már némi távolság segít bennünket a mérlegelésben. Tagadhatatlan ugyanis, hogy az elmúlt egy-másfél évtizedben a magyar irodalom belső viszonylatai és társadalmi erőtere – egymástól egyál-talán nem függetlenül – átrendeződtek, s a jelen vitái, eseményei, művei nem a megnyugvást szemléltetik. Nem kell bizonygatni, hogy egyetlen közelmúlt-ban lezárult életmű, vagy alakuló pálya sem vonhatta ki magát e változások alól. Így Vácié sem.

Azt azonban már ma is tudjuk, hogy az övét igen súlyosan érintették a zajló folyamatok. Viták dúltak körülötte, amelyekben a megszólalókat nem mindig a higgadtság vezérelte. Akadt híve, aki jóformán az egyedül érvényes mintaként mutatta fel, míg az ellentáborban mindenestül korszerűtlennek minősült.

Nem tudhattuk, mi várható a mostani évfordulótól, ám az kézbevehető tény, hogy az olvasó szép ajándékot kapott az *Értelmes terhek alatt* című kö-tettel. Váci Mihály halála után – gondos kezek jóvoltából – olvashattuk posztumusz kötetét, fordulatot (vagy óvatosabban: annak lehetőségét) jelző verseivel. Kiadásra került gyűjteményes kötete is. A bürokráciáról írott könyv-nyi ciklusán keserűen nevetve, maró szatiráján lepödhettünk meg. Amely – egyáltalán nem mellékesen jegyzem meg – a politikai, avagy közéleti költészet új lehetőségeit kínálta. Megkockáztatható, hogy ezen hangvétel következetes folytatódása és költőnk hangsúlyos jelenléte – Váci Mihály esetében egyiket sincs okunk kétségbe vonni, s ez az örökösen égő alkotó még igazán messze volt az emberi élet végső határától – segítségére lehetett volna a halála után is rendületlenül sorjázó új költői évjáratoknak, akiknél (és főleg: akikkel kap-solatban) a személyiségképletekbe és a formai kísérletekbe való bonyolódás

mindmáig nem kis zavart okoz. Éppen azért, mert nem csupán irodalmi, hanem társadalmi érvényességüket is óhajtják. Ha másképpen is – erre még visszatérünk –, mint Váci. Váci nélkül azonban nehezebben. Miként *Nagy László, Illyés Gyula* vagy *Veres Péter, Németh László* és mások nélkül.

Erre a másképpenre és erre a hiányra érzett rá a vadonatúj Váci-kötet verseinek válogatója és gondozója. Kereshetnénk ebben, mi az, ami kimaradt, mi az, amit a magunk ízlése szerint inkább elhagytunk volna. Mégis félretolom az összegyűjtött versek vaskos kötetét. Nem erről van szó. Hanem Váci Mihály költészetének lehetséges mai metszetéről.

Más ez a kötet, mintha teljességre, vagy időrendi keresztmetszetre vállalkozott volna egy lelkiismeretes szerkesztő. A legközelebbi, a legkitünőbb társakozata ez, „aki – *Kovács Sándor Iván* szavaival élve – mindig is összefogta élete lobbanásait.” (De ajánlatos elővenni Illyés Gyula közismert Váci-tanulmányát is, amelyben – Illyés Gyula jellegzetes tapintatosságával és sokak számára érthetetlen szemérmességével – a feleség szerepe először kap fontossága szerinti méltatást.) Váci Mihályné *Juhász Mária* munkája előtt tisztelgünk, aki érzékeny megfigyelője napjaink irodalmi folyamatainak, s legbensőbb ismerője Váci költészetének. Ezért volt képes olyan válogatásra, amelyből a Váci-portré vonásai úgy rajzolódnak meg, hogy a vonalháló rejtettebb, általánosabb helyzetekre is utal. Juhász Mária nem titkolja el ezt az összefüggést, nem is választja szét, nem is helyezi egymás fölé az összetevő elemeket. Tisztában van vele: ha a versekben megvalósuló személyiség érvényessége nem bizonyított, nehéz bármit is elfogadtatni, ami túlmutat az egyénen, mint költészettel kacérkodó valakin. Neki tehát a korát átélő, pályáját nem szűnő hevülettel befutó ember a fontos. A mába hosszítható képzeletbeli úttal. Vagyis kor és személyiség konfliktusláncolatából – amelyhez az újabb szemeket magunk kovácsolhatjuk – válik világossá e kötet olvasója számára Váci költészetének időszerű jellege.

Nehéz egyetlen jelzővel, vagy akár egy körülményes mondattal meghatározni, mire is gondolunk, amikor az időszerűséget hangsúlyozzuk. Válaszunk a kötet szerkezetének feltárásával kerekedhet ki.

A Váci Mihály költészetét kicsit is ismerők előtt nem kell bizonygatni, milyen mértékben meghatározója ennek a lírának az önéletrajziság. Ez a nyolc ciklusba szervezett kötet még inkább megerősíti eddigi véleményünket. Mintha nyolc más-más időben írott önéletrajzot olvasnánk, a szükségképpen ismétlődő állandó elemekkel, amelyekhez az új vonatkozásokat a telő idővel halmozódó újabb tapasztalatok és élethelyzetek társítják.

Ennek a képletnek megfelelően olvashatunk minden ciklusban a (1.) *származást*, az eredetet feldolgozó verseket. Váci köztudottan a társadalom legmélyéről jött népi tehetségeink közé tartozik. Ez a meghatározó életrajzi tény közössé teszi sorsát sokakéval. Elsősorban a kialakuló új értelmiség legjavával. Magatartásuk lényeges eleme éppen az útra indító körülmények felmérése és az ahhoz való viszony. Milyennek látják? Mit őriztek meg belőle? Kapcsolatban maradtak-e vele?

Olyan kérdésgyűttestről van itt szó, amelyet újra és újra fel kell tenniük, nem lehetséges egyszer és mindenkorra megválaszolni. Nem elvtelenségből, hanem *szükségképpen* másként és másként hangzik a felelet. A kiszakadás pillanatában nosztalgikus, idilli elemekkel vegyűlten vagy kegyetlen realizmus-

sal, mivel a szegénységen, a lent levők állapotán nincs mit visszasírni. Vácínál ehhez szervesen társul a (2.) *vállalat* magas hőfokú kifejezése is. A maga felemelkedését feladatként fogja fel: segíteni az otthon maradottakon. Ehhez szintén a társadalmi méretekben való gondolkodás társul. A (3.) *közügy* állandó témává lép elő, amelyben az otthoniak mindig jelen vannak, mint akik a közgondokat emberléptékűvé teszik a költő számára, ám amely gondok túlnőnek a közvetlen személyesség körén, tömegek élethelyzetére vonatkoznak. A költő (4.) *társadalmi megbízatás* teljesítőjének tudja, hiszi magát. Megszólalásában ez a hit dolgozik, ettől magabiztos. Még a (5.) *szerelem* is – bár vannak tisztán szerelmes versei – a közélet, a társadalom gondjaival együtt kerül a műbe. A felsorolásból kihagyhatatlan Váci Mihály (6.) *betegsége*. A hanoi utolsó utat követően olvasva verseit, s most ezt a válogatást, vált nyilvánvalóvá, hogy egész életén át haláltudattal, halálvárással élt. Következésképpen felfokozottan. Közéletiségének – pontosan kiolvasható ebből az összeállításból – nem csupán a származása és a belőle fakadó elkötelezettség volt az ösztönzője, hanem a test kiszolgáltatottságának műtőasztalon, kórházakban megélt döbbenete is. Vácinak a haláltudathoz nem kellett intellektuális felfokozottságból vagy a művészlélek depressziójából kinövő hypochonderség. Hiszen betegségei még a származásánál is meghatározóbban visszafogták kibontakozását. Megkésettiségének talán nagyobb hányadban volt okozója gyötrető betegségeinek sora, mint a viszonyok, amelyek akár röptették is volna. Mint ahogy az be is következett irodalmi jelentkezése után. Ebben az összefüggésben is van okunk csodálkozásra, ha feltesszük magunknak a kérdést: hogyan válhatott az évek során a derült egű, felhőtlen optimizmus költőjévé Váci Mihály, amikor a leghitelesebb tanú válogatásában személyiségének inkább kinokat is kiálló jellege válik egyre szembetűnőbbé. Különösen akkor, ha az eddig felrajzolt vonásokat ciklusról ciklusra kísérik figyelemmel, amint az idő árnyaló, kiegészítő, módosító, korrigáló munkáját végzi.

A hitvalló versek lassan fogyatkoznak, egyre gyakrabban csapnak át szemrehányásba, vádba. Végül elégedetlen lesz övével is. Akiket vállalt, akikről az volt a reménye, majd ajkukon hangzik fel a neve. A kiszakadás dilemmái megszűnnek, tudja, nincs visszatérés. Már a „gyalogutak ihletét” is elvesztettek érzé. A korábbi szerep felbomlóban van, mindent újra kell értékelnie, újra kell fogalmaznia. Hiszen azt ebben a zavarodott állapotban sem tetheti, hogy azokban tegyen kárt, akiket vállalt. Bármennyire nem tetszik neki, ahogyan az átalakulási folyamatokat megélik. Ennek a szerepváltásnak egyik szorongató lenyomata a *Staccato* című verse. Sűrűsödnek az önmeghatározást újra és újra megkísérlő sorok. Kezdetből fogva megfigyelhető erős éntudata most ennek az ének ismétlődő körülfutására irányul. Ezekben a származás már kisebb szerepet játszik. Az élethelyzet – mint versbéli kiindulópont – köznapian valóságos, rendszerint a városi mindennapokhoz kötött. A *Staccato*-hoz kapcsolható versek legjava azért izgalmas, mert nem eldöntött bennük, hogy a beilleszkedés görcséről, a küldetéstudat aprópénzre váltásáról van-e szó, esetleg a mindennapok természetének felismeréséről, avagy a városi értelmiségi lét, általában is a nagyvárosi lét kritikájáról. Csupán az elégedetlenség egyértelmű: „kis ügyecskék” nagy dolgok helyett.

Tudnivaló, bizonyos felismeréseinknek nem könnyű átadni magunkat. Minden igyekezete ellenére Váci Mihálynak sem sikerült. Hiszen még a felismerendőket is pontosítani kellett. Végezte ezt is szívósan, miközben hite folytonos megerősítésére is szüksége volt. Másként nem győzte volna. (Így is idő

előtt alul marad.) Ezért szerepel párban a *Staccato* és a *Szelíden, mint a szél*; utóbbi már a szereptudat módosításaként. Egyáltalán nem véletlen, hogy a későbbiek során is ilyen párdarabokra akadunk. Legfeljebb azzal a különbséggel, hogy a kételkedésben, vagy a valóság csapásai alatt, vagy a betegségben a szerelem jelenti-e a segítséget, esetleg egy-egy külföldi út, s még inkább a harmadik világ forradalmi folyamatai (Kuba, Che, Vietnam) képezik-e a helyreállított hit új bázisát.

Ma már kockázat nélkül megállapítható: válságköltészet a Vácié. A hatvanas évek középső harmadától egyetlen elhúzódó átalakulási folyamatból áll költészete, míg eljut a *Valami nincs sebol* keserűségéig.

Ebben a versében (jelképesen kötetzáró!) Váci saját hitével szembeni konok realizmussal hiányokat állapít meg. A hatvanas évek elejéhez képest nem képzelet már, hogy minden napunk feltétlenül újabb lépés a teljesség felé, hogy tetteink mindig érvényesek, hogy az emberi személyiség oly közel lenne a beteljesüléshez, hogy a Történelem minden ígérete mirajtunk – itt és most, vagy a nem túl távoli jövőben – fog beteljesülni, a Jövő (így, nagybetűvel) szinte személyes ismerősünk stb., stb.

E hiányleltár után világosan leszögezi: „*De már reánk tört a tudás: – Valami nincs sebol!*” Azon túl, hogy eltöprenghetünk, milyen korán tette ezt a szigorú megállapítást a költő, amihez társadalmunk egészenek hosszabb tanulói időre volt szüksége, még legalább két vonatkozást érdemes megidézniük.

Az egyik, hogy tanult esztéták egybehangzó, maig helytálló megállapítása szerint a hatvanas, hetvenes évek fordulóján indult költők élménye éppen a Váci Mihály által is megállapított *hiány* volt, átszínezve az ifjúság mindenkori sajátosságaival. Ami eleve meghatározta alkotásmódjukat, a versformálás mikéntjét is. Vácinál azonban közérzetének ilyenfajta alakulása nem eredményezhetett rögtöni poétikai fordulatot is, hiszen nála nem kezdérről volt szó, hanem egy megtett út lehetséges új szakaszáról. Az előzmények tehetetelével és kötöttségével.

A másik kétségtelenül számon tartandó tanulság az elkötelezett költőre általában vonatkozik. Benjámin László és mások példájából ismerjük egyféle korunkbéli változatát. Vácié másféle. Neki nem egy nemzeti kataklizma tisztítóüze adatott, hanem a magát reformokkal megújító társadalom. Ennek az újfajta – a létező szocializmusok történetében remélhetően korszakos jelentőségű – gyakorlatnak is a kezdeti próbálkozása. Összetettebb politikai mozgások, bonyolultabb társadalmi struktúra a velejárója ennek a szakasznak. Újfajta elmentmondásoké is, amelyek bizonyos elemekkel visszatetszést szülnek az olyan hitekkel szemben, mint a Vácié is.

Sarkítva úgy is választhatjuk Váci dilemmáját, mint a hit- és a társadalomismeret (az ittlét) összeütközését. A nyolcvanas évek olvasója előtt számos vers társadalomfelfogása közel jár a naivsághoz. (Egyáltalán nem mellékesen: másokat is lehetne ebben a vonatkozásban idézni, nem csupán Vácit.) Utólag vagyunk okosak: a következmény nem is lehetett más, mint a *Valami nincs sebol* csalódástömege. Ekkor érkezett el az idő, hogy józan társadalomismeret alapján az eddigiektől eltérő költői program és szerepfelfogás kimunkálásába kezdjen.

Szinte fáj végigkövetni, ahogy a heves indulati töltés lecsihad, mindenféle külső tényezők hatására megfékeződik a rohanás, elbizonytalanodás jön, majd egy megfáradt, törődött ember portréja rajzolódik ki a sorok mögül. Váci Mihály azonban nem tartozott a könnyen legyűrhető táborába. Pedig legnehe-

zebb óráiban még a halált is sóvároga. Napjait egyre gyakrabban gyűlöli, magányosnak érzi magát, szenved testi erejének felörlődésétől, nincs már tanácsa másoknak, hiszen ő is kívülről remél segítséget, támaszt.

Ez az erős érzelmi hullámszerű költészet EKG-görbénél pontosabban leolvasható láttelejét adja a társadalmi mozgásoknak, amelyek Vácra hatottak, s a hetvenes évekre teljesen átformálták társadalomképünket. Természetesen nem szociológiai műszavakba burkolt valóságkép ez, hanem egy költői érzület, közérzet alakulásának folyamatábrája. Ennélfogva nem csupán megérthető, hanem *átélhető*. A költő válsághelyzete mai magunknak jelent útmutatást. Arról ad leckét – nem követendő példát! –, hogyan kezeljük szemléleti válságainkat. Akár társadalmi méretekben is. Nem ismerünk nála elkötelezettebb költőt, mégis – vagy: éppen ezért – neki volt bátorsága feltenni a kérdést: mi vé lesznek a hitek, társadalmi eszmények a valóság próbakövén? Megtoldotta egy másikkal is: hogyan őrizzük meg magunkat, elkötelezettségünket, miként lehetséges érvényesnek megőrizni alapvető társadalmi célkitűzéseinket?

Még nem volt az út végén. Még csak sejthette, mit kell tennie. Legnehezebben talán a „postaláda”-szerepen, a népröbületi attitűdön módosított volna. *Fekete Gyula* szellemesen fogalmazza meg, miről van szó: „*Tanulságok egy nemzedék tapasztalatából*:

– *Nem tűrhetjük, hogy helyettünk mások politizáljanak.*

– *Még kevésbé szabad eltűnnünk, hogy mi politizáljunk mások helyett.”*

Gyökeresen másfajta társadalomkép társul az utolsó mondathoz, mint az előzőhöz. Helyes politikai-költői program – ma úgy látjuk – inkább az utóbbira, illetve a kétféle tapasztalat együttes tanulságaira építhető. A közéleti költészet centrumában, természetesen, mindig a társadalmi igazságosság elvének gyakorlati érvényesítéséért folyó küzdelem az egyik legfontosabb mozzanat. Láthattuk az elmúlt évtizedekben, hogy igen nehéz eltalálni azt a kényes versbéli egyensúlyt, amikor sikerül elkerülni a politikai balekságot, és a költőnek egyszerre van igaza a jelenre érvényesen is és távlatosan is. Mára vonatkoztatva: paternalista módon aufklérista gyógypedagógiával közelíteni a társadalom felé, aligha nevezhető távlatos felfogásnak. Struktúrájában más az, aminek kifejlődését mai programok célozzák. Ehhez is megtalálható a költő számára az út. Mint ahogy az új helyzetben mások viszont politikamentesen is képesek elképzelni a maguk irodalmi-művészi pályáját – amiért szintén nem ostorozhatók. Nincs nehezebb, mint eszményeinkkel elszámolni. Láttunk rá elég példát a közelmúltból is, amikor ez leszámolást jelentett. Vácinak volt hozzá elég ereje és bátorsága, hogy ezt a zsákutcát elkerülje. Mégis felemás versek születtek így. Verseinek ismétlődő képlete szerint előbb hiteles vívódásról olvashatunk, majd a *vers belső logikájából nem* következő, ám a versíró egyén számára nélkülözhetetlen „és mégis”-típusú lezárás iratik. Ami után nehéz eldönteni, bátorság diktálta-e a versforma ilyenfajta alakulását (fittyet hányni az esztétikumra!), avagy emberi szükséglet (nincs mibe kapaszkodnom, ha a logikátlanságnak ez a szalmaszála is elvész). Sejtésünk arról lehet, hogy a költő tanulmányaiából, esszéiből megismert felkészültsége ezt a formai-tartalmi ellentmondást előbb-utóbb tudatosította volna, s annak felszámolására készíteti. Ebben az irányban fejlődve, költészete új szakaszba érkeztetett volna. Nem oktalán reményről van szó. Utolsó versei pontosan ezt tudatják velünk. Ám a halál megrabolt bennünket. Mint azt oly gyakran tette, ha költészetünkről volt szó.

LACZKÓ PÁL

Kilóg a lóláb

Rajzbiennálé Salgótarjában — csak fiataloknak

Kilencvennégy művész százhetvennégy „rajza” volt látható az elmúlt év októberében-decemberében a II. országos rajzbiennálén, a Nógrádi Sándor Múzeum emeleti kiállításán. Azt máris megállapíthatjuk: a mennyiség csökkentése üdvözölendő „húzása” a rendező szervnek. (Két évvel ezelőtt az anyag egy részét helyszűke miatt a József Attila Művelődési Központba kellett „száműzni”.) Az persze megint más kérdés, hogy a válogató zsüri kit-mit, milyen elgondolásból, mivégre mellőzött. (Itt említem meg: a seregszemle katalógusában „zsüribizottság” felirat diszeleg, ami ugye, pleonazmus a javából. A zsüri tudniillik magyarul azt jelenti: kijelölt szakértőkből álló bíráló *bizottság*.)

Ami a létszámot és a bemutatott művek mennyiségét illeti, önmagukban elgondolások lennének, hogy a jelenkori hazai rajzművészetről izgalmas, nem utolsósorban értékorientáló képet adjanak. Másmilyen szempontot nemigen tudok elképzelni-elfogadni, mert ha – mondjuk – a válogatás arra törekszik, hogy lehetőleg minden irányzatot-törékvést képviseltesen, egészen biztos, hogy a színvonalmércejét akarva-akaratlan lejjebb kell eresztenie. Az anyagot tanulmányozva (még inkább azt számolva, hogy a zsüri kitől, hány művet érdemcsített kiállításra), az a benyomásom támadt, hogy Tarjában – szinte minden más megfontolást mellőzve – sokkal inkább bizonyos nevek favorizálása és a rajz műfajának parttalanítása folyik, egyre gátlástalanabban – teszem hozzá mindjárt.

Ennek érdekében már a szó szoros és nemes értelmében rajzolni sem kötelező, noha uram bocsá', mégiscsak rajzbiennáléről van szó – egyelőre. Mert naivul kérdelem én: *Csorba Simon* pointilista esetrajzainak, *Drozsnyik István* fotó és cérna vegyesének, *Haász István* akril-temperájának, *Kalmár István* három blöffjének, *Karginov Germán* két gouache-sának, *Nádlér István* most éppen temperában kiélt, „mélyértelmű” gesztusainak, *Pető János* három, szintén temperában előadott szakmai remeklésének, *Schmal Károly* többszörösen idézőjelbe tett, konceptuális „áthatásainak”, *Szűts Miklós* pasztellképének elnéző beválogatását mi indokolja? Úgy tetszik, a jelenlét fontosabb, mint a biennálé szabályzata. Aztán szép számmal szerepeltek olyanok is, akik okkal, ok nélkül, csakhogy a kiírásnak valamiképp eleget tegyenek, több-kevesebb invencióval bele-bele rajzolnak, vonalaznak a képbe. (*Jovian György*, *Kiss Zoltán László*, *Soós Tamás*, *Szörtsey Gábor*, *Ujbázi Péter* stb.) Külön kategóriát képeznek azok, akik egy festészeti biennálén szintén dobogósok lehetnének, mivel a festői és rajzi technikákat ötvözik – szó, mi szó – olykor bravúrosan. Es azok, akik gátlástalanul koptatják a ceruzát, tollat (*Kovács Jobanna*, *Kovács Péter Balázs*, *Lantos Ferenc*, *Soós Tamás*, *Szabados Margit*, *Véssey Gábor*), valamint azok, akik önfeledten leveleznek (*Hegedüs Z. László*, *Lux Antal*, *Pataki Ferenc*).

Jelentőségükhöz, csekély és – fájlalom – sckély művészi szándékaikhoz, eredményeikhez képest szerfölött túlzott és szemet szűrő mértékben kaptak fórumot az úgynvezett new wave ifjú titánjai – a rossz nyelvek szerint az *új gyengék* –, akik az új divat (dogma) előtt szolgálai alázattal hódolva, annak

rendje és módja szerint firkálgatnak, vagy szándékoltan úgy csinálnak, mint-ha nem tudnának rajzolni (pedig közülük egyesek igencsak tudnak). Mindezt hangsúlyozottan közönséges, banális vagy misztikusnak szánt témák ürügyén (*Böröcz András, Gaál József, Molnár EM Gyula, Révész László, Sinkó István, Szirtes János*). Tudom, transzavantgarde, új szenzibilitás, meg megymás, aztán jöhet a következő „ötperces mozgalom”, de a művészetnek azért vannak még ma is érvényes, mert örök alapkritériumai. Úgyhogy, amikor egy nagyvonalú gesztussal a fürdővizet locsantjuk, nem árt, ha néha azon is eltűnődünk, eredetileg mihez is kellett. A művészet, ha úgy tetszik, az élet megváltása, pusztán a művészet beltenyészetéből cleve sikertelen vállalkozás.

Azért időzők e jelenségnél a kelleténél egy kicsit hosszabban, mert hovatovább megengedhetetlen energiapocskolásnak tartom, hogy kortárs képzőművészetünk egy jobb sorsra érdemes, szűk szelete – a pártoló, felelőtlenül manipuláló, illetve kisebbségi komplexusból minden nyugatról jövő hullámtól feldobódó művészetkritika segítségével – időnként kizárolagosságra, hegemoniára tör, s ezt az elbizonytalanodó intézmények gyakran vissza is igazolják. Kétségtelen tény, hogy e vád a rajzbiennálé idei zsűrijét nem érheti, mert egyelőre más irányban volt elfogult. De a vásárló szervek, intézmények, hivatalok (például a Művelődési Minisztérium) már nem voltak ilyen szemérmesek, s ezzel tudva-tudattalan, mintegy elő is készítettek a talajt a jövőbeni, teljes mellszélességű frontáttöréshez.

Ismeretes, a hatvanas, hetvenes évek kultúrpolitikai balfogásai, illetve a művészszakma egyéni és csoportérdekeinek kultúrpolitikai mezbe öltöztetett diszkriminációi jelentős értékeket is a perifériára szorítottak, miközben minőségileg halovány törekvések is az ellenzékiség glóriájával tetszelegtek, ami nem is rosszul kamatozik. Ezt félve elkerülendő, túlkompenzálandó, ma meg az ellenkező véglet erősödött fel. Az rendben van, hogy mesterségesen senkit sem célszerű és politikus az amúgy is elavult, tiltott kategóriába rezerválni, s ezáltal fölértékelni. Ha valami létezik, azt nem kell rejtegetni, sokkal inkább az a demokratikus, ha neki is lehetővé tesszük az igazságos versenyt. Ott úgylis hamarosan kiderül, mit ér. A sokszínűség csak gazdagíthatja képzőművészetünk palettáját. De azért nem minden arany, ami fénylik, akarom mondani, ami villog. A stíluspluralizmus mellett az érték hegemoniáját mindenképp meg kell őriznünk. Még akkor is, ha ez nem könnyű és kevésbé látványos – *Fülep Lajos* szavaival –, különleges képességeket igénylő, kiváltképp minőségkritikai feladat. Különben automatikusan életbe lép az úgynevezett Gresham-féle „közgazdasági” törvény: ha egy országban ugyanabban az időben kétféle pénz van forgalomban, a rossz pénz kiszorítja a jó pénzt.

A Nógrád megyei Tanács Nagydíját ezúttal *Banga Ferenc* kapta. *Ami mérhető I-III.* című munkái egészen jó karikatúrák. Ezzel korántsem a karikatúra műfaját akarom lebecsülni. Sőt. Még csak az sem zavar, hogy a grafikus szellemen a kritikán élcelődik. Igen, „ami mérhető” – csak éppen szem kérdése –, az az, hogy (egyszer már minden köntörfalazás nélkül ezt is illő leírni) *Banga* egyszerűen nem tud rajzolni. Ezért sraffoz, szálkáz oly előszeretettel és monomániásan, lett légyen a téma bármi. Persze: egyéni, karakteres stílusjegy, irónia, groteszk, gyermekrajzok, szorongás, őszinteség varázsa, ősi ösztönök, lefojtott feszültségek, játékoság... – egyik jelzőt sem vitatom, csak éppen egy szigorú szakmai megállapítást akarok leszögezni, bármily szokatlanul is hangzik ez a térdre boruló jelzők inflációját élő kritikai gyakorlatunkban. Mindezzel ugyanakkor egyáltalán nincs szándékomban *Banga* sajátos he-

lyében kételkedni a kortárs grafikánkban, de ennyivel – úgy érzem – tartozunk azoknak, akiknek meg éppen a mesterség fölényes tudása miatt van ugyancsak sajátos helye a „parnasszuson”.

Váli Dezső a lapkiadó vállalat által alapított Kritikusok díját nyerte el a *Bukovina* című triptichonjával. Tisztes munka, tiszteletre méltó érzelmi-gondolati töltéssel. Ám, ha némi szakmai fogékonysággal közelítünk hozzá, az a gyanúm támad, hogy a megjelenített (leképezett) valóság és a közvetlen élményforrás közé beiktatott egy mesterséges közeget, a fotót. A művész tudniillik előbb lefényképezte a neki megtetsző valóság-részletet (egy sorsára hagyott, az enyészetnek induló bukovinai zsidótemetőt), majd a hallatlanul esztétikus sírkövek sziluetttjét körülrajzolta, másként fogalmazva: lekopírozta. Nincs semmi kifogásom a közbeiktatott médium ellen (az csupán eszköz), hiszen a gondosan megkomponált képkivágás, a részletek tudatos elhagyása, maga a dokumentalista indítatású motívumválasztás stb. mind-mind alkotói erény lehet. Mégis bátorkodom ismételten megjegyezni: egy rajzbiennalén talán a mondanivaló magas színvonalú kifejezésének szolgálatába állított rajztudás sem lehet utolsó – *horribile dictu* –, elhanyagolható követelmény. (Itt említem meg: e díjszűriben magam is részt vettem, de fenntartásaimat 2:1 arányban leszavazták. Azzal az ellenvetéssel, hogy Válinak legalább van valamilyen közlendője a nézővel, s ezzel egyet kellett értenem.)

Schmal Károlynak a képző- és iparművészeti lektorátus díja jutott. *A festék megszínezése I-II.* című munkáinak semmi köze a rajz műfajához. Ezért külön nem is foglalkozom velük. Csak egy apró észrevétel: a lektorátus képviselője úgy találta díjazandónak, hogy amikor megtekintette, a mű csak félig volt installálva. Ha már egyszer Schmal meditációs célból is hozza létre műveit, azon is érdemes eltűnődni, vajon honnan tudta a díjazó, milyen lesz a kész mű? Ha meg már ismerte, honnan tudta előre, hogy a biennalé mezőnyében is díjra érdemes? A kitűnő alkalmazott grafikus tervezte a plakátot és az ötletes katalógust, s ezekért nyilván megkapta a méltó tiszteletdíjat. Vagy talán mégsem?

Lóránt és Stefanovits Péter, a beküldött anyagával némi jóindulattal a salgótarjáni tavaszi tárlaton is jó eséllyel indulhatna, mint festő. Úgy látszik, a Csohány Kálmán-emlékplakett, az MN Művészeti Alapjának díja ott is utolérné őket. Ismét egy szakmai kitétel: a Csohány-plakettet inkább olyan művésznek lenne ildomos és hasznos odaítélni, akinek törekvéseiben közvetve-közvetlenül kimutatható valamiféle kötődés, elkötelezettség Csohány vérbeli, *par excellence* grafikai ars poeticája iránt, akinek egyfajta létformája volt a rajzolás. Márpedig Lórántnál – aki mellelég kiváló festő – ez nyomokban sem érhető tetten.

Egyedül *Dienes Gábor* (Nógrád megyei Múzeumok Igazgatóságának díja) és *Sáros András Miklós* (Szakszervezetek Nógrád megyei Tanácsa díja) elismeréséért tudok maradéktalanul lelkesedni, noha az előbbieik miatt jócskán kilógnak a menctből. Sáros ugyanis tényleg ízig-vérig grafikus, nem is akár-milyen; időseirű és nagy távon is érvényes mondanivalóit mindig a lehető legnagyobb szakmai hozzáértéssel, odaadással és alázattal fogalmazza meg. *Fészek* című ceruzarajzán egy fészek látható, benne két madártojás. Ami megdöbbentő: a fészek szögesdrótból van. A művész önkényes kép- és képzettársítása, a valóság-tartományok egy az egyben való attraktív montázsa? Aki behatóbban ismeri Sáros intellektuális grafikáinak előtörténetét, az tudja, szinte kivétel nélkül, mindig valós, általa látott, megtapasztalt dolgokat jelenít

meg, vagy filmi értelemben rendez el a képen, anélkül, hogy különösebben beleavatkozna a dolgok külsőleges képébe. Amit a művével láttat, azt van szerencsém direktben visszaigazolni. Váli Dezső festőművész budapesti műtremlakásának ablakában kísértetiesen ugyanezt láttam. Ő mesélte, hogy egy galamb az ablakában évről évre fészket rakott. Amikor azonban a Mártírok útján – ahogy ez már lenni szokott – kivágták a fákat, a makacs galamb a fajfenntartás ösztönétől és az alkalmazkodás kényszerétől vezérelve, drótokból építette meg a fészket. Döbbenetes látvány volt. Nem tudom, milyen esélyvel indultak útnak a madárléthe az így felnövő galambok, a környezetpusztítás kis mártírjai, mint ahogyan azt sem, hogy a galamb megismételte-e e „konstruktív” alkotását, ha úgy tetszik, design-ját. Némi elvonatkoztatással és lényeglátással azt azért nem árt észrevennünk, hogy az emberiség egyre fokozódó tempóban kerül egy ilyen szervesetlen, a velünk egylényegű természettől elidegenedő, mesterséges, jócskán szennyezett környezetbe, maga konstruálta gettóba (a szennyeződés alatt természetesen nemcsak biológiai, hanem szellemi, vizuális, etikai stb. szennyeződést is értve), ami igencsak jó táptalaja a kontraszelekciónak. Például – mint Salgótarjában, jóval kisebb horderejű kérdésben statisztikailag kimutatható – a generációs kontraszelekciónak.

Ha sorra vesszük a díjazottakat, a legfiatalabb 35, a legidősebb „mindősze” 46 éves, de a többség inkább a 35–40 év között mozog. Ezen korhatár alatt és fölött senki sem produkált kiugró teljesítményt, legalábbis a zsüri szerint. Rendkívül figyelemre méltó tény, ha igaz volna. De ha arra gondolok, hogy a résztvevők túlnyomó többsége is ezt a korosztályt képviseli, akkor ez már nem is oly meglepő. Ennek két oka lehet: az egyik az, hogy a válogató zsüri okkal, ok nélkül, kíméletlenül fiatalított; a másik pedig az, hogy a művészeti alapnál 1982-ben bejegyzett 500 alkalmazott és a 270 képgrafikus közül eleve csupán a 30-asok, 40-esek látnak fantáziát Salgótarjában. (Ne feledjük azt sem, hogy a 94 kiállító közül mintegy 20 művész más műfajokból rándult át ez alkalommal a grafika felé!) Nos, úgy vélem, nem véletlenül szűkült, illetve tárgult ilyen értelemben a kör. Én sem látnám értelmét annak, hogy grafikát, rajtot küldjek a biennáléra – még akkor sem, ha a nevében országosnak tünteti is föl magát –, ha ilyen sajátos szempontok, érdekek munkálnak a rendezőkben, a szervezőkben, a biennálé koncepcióiban és a 130 ezer forintot szétosztó zsűriben és a 26 művet megvásárló mecénásokban. Márpedig, ha ez a folyamat tovább tart, a biennálé rövid időn belül elveszíti ragját-becsületét, s önmaga kérdőjelezi meg azt a nemes funkcióját, hogy a hazai kortárs grafika tájékoztató, értékőrző-továbbító és orientáló fóruma legyen. Pedig Salgótarjánban elvben minden esélye és feltétele megvan ahhoz, hogy a rajz, a grafika országos fóruma legyen, hiszen itt működik immáron tíz éve a nemzetközi grafikai szimpozium is, amellyel kapcsolatban azonban az utóbbi időben – éppen a jövőt illetően – szintén fölmerültek szervezeti problémák (lásd *Művészet*, 1984/12.).

„... a lerajzolás helyett a *megrajzolás* területére léptem át – nyilatkozta nemrég *Szalay Lajos*. – Ahol a vonal éppúgy ragozódott, mint ahogy egy nyelvnek a művelési része lenne... Utánozhatósága rögtön feltűnt mindenkinek, és mint ahogy a gyermek beszélő emberek között tanul meg beszélni, úgy tanulta meg a fiatal magyar grafika az én jelenlétemben, dramatizált formában megrajzolni a létezést a lerajzolás helyett. Ami nem jelenti azt, hogy ők tőlem bármit is örököltek volna.” Bizony, a biennálét szemlélve (amely lehangolóbb az elsónél), keserűen kell megállapítani, hogy – tisztelet a

kivételnek – nagyon kevesen vannak, akik a létezést, az igazit igyekeznek megrajzolni, akik nem ragadnak le a valódinak tetsző felszín lerajzolásánál, illetve annak tetszőlegesen torzított részleteinél. Pedig Szalay képmesterrel együtt vallom, az országban vannak ilyen – közvetlen és átvitt értelemben – „fiatal” grafikusok is, nem is kevesen.

Befejezésül és csekély vigaszul tisztelegjünk azok előtt, akik még mindig hisznek a vonal hatalmában, varázsában, a mesterségbeli tudásban (*Decsi Ilona, Klossy Irén, König Frigyes, Molnár László József, Topor András, Vég András*), valamint azok előtt, akiknek érdemleges, mindnyájunkat érintő-érdeklő, egyszersmind előremutató mondanivalójuk van zaklatott világunkról (*Bálványos Huba, Czinke Ferenc, Cziráki Lajos, Földi Péter, Garsó Rozália, Muzsnay Akos, Szentgyörgyi József, Würtz Ádám*), s ezt anyanyelvi szinten és elkötelezettséggel rajzolják meg.

E számunk szerzői

Baranyi Ferenc költő, a Palócföld főszerkesztője (Bp.); *Benjámín László* költő, az Új Tükör főszerkesztője (Bp.); *Bódi Tóth Elemér* költő, a Nógrád fõmunkatársa (Salgótarján); *dr. Csongrády Béla* pártmunkás (Salgótarján); *Kassai-Végh Miklós*, Nógrádi Sándor Múzeum munkatársa (Salgótarján); *Karácsondi Imre* költő, könyvtáros (Balassagyarmat); *kemerovói költők. írók* (Szovjetunió); *dr. Kerékgyártó T. István* népművelő (Jászberény); *Körössi P. József* költő, Móra Könyvkiadó munkatársa (Bp.); *Laczkó Pál* író, Palócföld szerkesztője (Salgótarján); *Menybárt László* kritikus, a Művészet rovatvezetője (Bp.); *Petőcz András* költő (Bp.); *dr. Praznovszky Mihály* muzcológus, a Nógrádi Sándor Múzeum igazgatója (Salgótarján); *dr. Romsics Ignác* tudományos munkatárs, MTA Történettudományi Intézet (Göd); *Simor András* költő (Bp.); *Szepesi József* költő, segédmunkás (Salgótarján); *Zalán Tibor* költő, a Kortárs munkatársa (Bp.)

A MADÁCH-pályázat eredményhirdetése

A hagyományos Madách-ünnepség keretében került sor 1985. január 28-án a Madách-pályázat eredményhirdetésére.

SZOCIOGRÁFIA, ESSZÉ, TANULMÁNY KATEGÓRIÁBAN:

- I. dr. Praznovszky Mihály (Salgótarján) és Simonffy András (Budapest)
- II. dr. Kerékgyártó T. István (Jászberény)
- III. dr. Botlik József (Tatabánya)

VERS, PRÓZA KATEGÓRIÁBAN:

- I. Papp Lajos (Miskolc)
- II. Bódi Tóth Elemér (Salgótarján)
- III. Onagy Zoltán (Esztergom) és Szepesi József (Salgótarján)

A szerkesztőség a nem díjazott, de a zsüri által közölhetőnek minősített írásokra is igényt tart. Erről az érintetteket levélben értesítjük.

A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG
ELNÖKE:

Dr. Horváth István

A SZERKESZTŐSÉG TAGJAI:

Dr. Bacskó Piroska (cikk, tanulmány)

Kelemen Gábor (riport, szociográfia)

Kojnok Nándor (szépirodalom)

Dr. Praznovszky Mihály (bagyomány)

Czinke Ferenc (művészet)

Pál József szerkesztő (kritika)

Főszerkesztő: **BARANYI FERENC**

A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG
TAGJAI:

Csik Pál

Dr. Fancsik János

Fűzesi István

Németh János

Dr. Szabó Károly

Dr. Tamáskovics Nándor

Tóth Elemér

A Nógrád megyei Tanács VB művelődési osztályának lapja.

Főszerkesztő: *Baranyi Ferenc*, Szerkesztőség: 3100. Salgótarján, Arany János út 21. Telefon: 14-386. Kiadja: a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat. Felelős kiadó: *Bálint Tamás* igazgató. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél, a posta hírlapüzleteiben és a Központi Hírlap Irodánál (KHI, Budapest, V., József nádor tér 1. sz. Postacím: 1900 Budapest). Közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215-961 62 pénzforgalmi jelzőszámra. Egyes szám ára 16 Ft, előfizetési díj fél évre 48, egy évre 96 Ft. Megjelenik kéthavonta. *Kéziratokat és rajzokat nem örvény meg és nem küldünk vissza.* ISSN: 0355-8867. Index: 23-923.

Készült a Nógrád megyei Nyomdaipari Vállalat salgótarjáni telepén, 900 példányban 3,6 (A/5) iv terjedelemben. F. v.: *Kelemen Gábor* igazgató. 85.38977 N. S.

Ára: 16,- Ft

PALÓCFÖLD